

Тодор И. Подгорац \*

## О ПОЉСКОМ УСТАВУ ОД 3. МАЈА 1791. Поводом превођења овог устава на српски језик

*Овде је реч о првом савременом европском уставу, значајном политичко-правном документу, који представља једно од ирију епохалних законодавних дела XVIII века (уз амерички устав, донећ само четири године раније – 1787. и устав револуционарне Француске, донећ неколико месеци касније – у септембру 1791).*

*У раду се детаљније говори о међународном окружењу и унутрашњим нејериликама у ондашњој Пољској, о материји Устава од 3. маја 1791. и узроцима подела Пољске, свакако најтрагичнијих догађаја у историји те земље.*

*Уз рад је даћ први пут на српски језик преведени текстов овог устава.*

Кључне речи: *Пољско-лићванска унија. – Liberum veto. – Конфедерација. – Четворогодишњи (Велики) сејм.*

### УВОД

Један значајан политичко-правни документ – пољски Устав од 3. маја 1791, донет само четири године после америчког и неколико месеци пре француског устава, неоправдано је остао незапажен у српској уставноправној књижевности. Мало због тежине језика и стила којим је писан и краткоће трајања, а више због наше лености у превођењу историјско-правних докумената европске и светске баштине. Схвативши значај изучавања прошлости за разумевање садашњости и будућности, одлучио сам да наведеном питању посветим дужну пажњу и да га, ако не потпуно, а оно бар у одређеној мери, осветлим. У вези с тим, указала се и потреба превођења овог устава<sup>1</sup>.

\* Др Тодор И. Подгорац, редовни професор Правног факултета у Крагујевцу.

<sup>1</sup> Интересантна је историја његовог превођења. Универзитет „Марија Кири Склодовска“ у Лублину објавио је у двоброју својих *Анала* (1985/1986) мој рад о Сртењском уставу. Заузврат, обећао сам неколицини мојих тамошњих пријатеља (професори: Т. Л. Зајдлер, Х. Грошић, А. Коробовић и др.) да ћу написати реч-две о том уставу и то објавити у Југославији, а покушаћу и да га преведем, иако сам био (и остао) самоук у пољском језику. И да нисам обећао, то се подразумевало. Приликом студијског боравка на Правном факултету у Лублину, октобра 1986, од

Ретко која земља је у историји Европе, и у историји света, доживела тако тешку судбину какву је доживела Пољска у последње три деценије XVIII века: за само 23 године, њена велика територија и бројно становништво били су подељени, у три наврата, између три велике суседне силе, да би у трећем изгубила слободу и независност и, следствено, била брисана из списка држава. Заиста, жалосна судбина једног народа вишевековне историје и културе!

Тај исти народ смогао је снаге да, двадесетак година после прве поделе Пољске, покуша да поврати потпуну независност и сувереност на преосталом делу територије, који је још увек био велики, и да преуреди свој политички систем. Учинио је то доношењем основног закона (*lex fundamentalis*) – конституције, устава, под називом Владавински закон.

Устав од 3. маја 1791, под наведеним насловом, био је, у то нема никакве сумње, израз високог нивоа политичке и правне културе у ондашњој Пољској. Доношење овог устава, подржавано од патриотски расположених званичних структура (краља, сенатора, посланика и депутата градова) и већине свих слојева становништва (племства, грађанства и обичног света), представљало је велики народни чин. Краљ је био с народом, а народ уз краља. Приликом усвајања и заклињања краља на верност Уставу, народ је узвикивао: *Слажемо се с њројекциом нове констџиџуџије!*, *Vivat Краљ!*, *Vivat нова констџиџуџија!* и др.

Нажалост, овај устав је важио врло кратко време (нешто дуже него, педесетак година касније донет Сретењски устав у Србији), јер је, под притиском великих сила које су се још одраније биле полакомиле на пољску земљу, убрзо био укинут.

Својом везом са прошлошћу, овај устав ће извршити велики утицај на будућност Пољске и остаће у живом сећању и потоњих поколења, укључујући ту и садашње, као и будућа.

---

домаћина сам добио књигу Ј. Лојека *Генега и обарање Усџава ог 3. маја*, која само што је, у том граду, била изишла из штампе, са посветом: „У знак сећања на боравак у Пољској и као доказ пријатељства“. Одмах сам направио копију Трећемајског устава и дао се у потрагу за потребном литературом. – У то време на Правном факултету у Крагујевцу студирала је Пољакиња Ева Максимовић (девојачко презиме – Мосјонц), српска снаја, са којом сам покушао да преведем овај устав. Због несавршености превода и сложености језика и стила, његово објављивање је одложено за касније. И ево, после 14 година, а поводом издавања *Огледа о усџавном џраву*, поново сам се вратио овом тексту. Уз помоћ неколико речника стрпљиво сам преводио одељак по одељак. У моменту уношења преведеног текста у компјутер ради објављивања у поменутој књизи, до руку ми је дошао са интернета скинут енглески превод овог устава, који је језички, стилски и смисаоно био далеко сређенији од оригинала. У упоређивању мог превода Устава са пољског језика и енглеског превода, као и у коначном уобличавању превода на српски, помагали су ми асистенти мр Мирослав Милетић и Дејан Матић, на чему им захваљујем.

Лепа традиција: поколења преносе поколењима сећање на 3. мај 1791. као дан препорода пољског народа и покушај спасавања независности своје отаџбине усвајањем једног тако важног правног акта, са решењима супротним ранијим.

Да бисмо боље схватили оно што се назива *materia constitutionis* (и која се у преводу на српски језик, и то први пут, пружа као на длану), у анализу је нужно укључити међународну ситуацију и унутрашње прилике у Пољској оног времена, будући да су и спољни и унутрашњи фактори допринели њеној пропасти крајем XVIII века.

## НЕШТО ВИШЕ О МЕЂУНАРОДНОМ ОКРУЖЕЊУ И УНУТРАШЊИМ НЕПРИЛИКАМА

У време пред доношење Устава од 3. маја 1791, на политичкој карти Европе доминира пет великих држава: на истоку *Русија*, између Белог, Црног, Каспијског и Балтичког мора; у центру стара *Аустрија* и млада *Пруска*, које оспоравају једна другој првенство над германским светом; на западу *Француска*, „ослабљена, али која је кипела новим идејама, и која се спремала да изненади свет ванредним преокретима“; на северу *Енглеска*. Друге државе су се губиле: Италија и Немачка су биле раздробљене, Шведска, Шпанија и Турска су постајале државе другостепеног значаја, Пољска ће као државно-правни појам ишчезнути.<sup>2</sup>

Некада моћна и пространа држава,<sup>3</sup> Пољска се распршила се као сапунски мехур. У светској историји се не може срести догађање слично овом у Пољској. Ако је XVIII век у неким европским државама (на пример, у Француској) називан великим столећем, последње три деценије овог века за Пољску су биле веома трагичне и мучне. Асоцирају на распињање Исуса Христа на крсту. За релативно кратко време извршене су три поделе Пољске између великих сила: прва 1772, између Русије, Аустрије и Пруске, друга 1793, између Русије и Пруске, и трећа 1795, између Русије, Пруске, и Аустрије. Постајући све мања и мања, и просторно и по броју становника, ова земља је, при трећој деоби, била потпуно док-

---

<sup>2</sup> Видети: *История девятнадцатого века (1789–1899)* професора Э. Маршала, С. Петербург 1904, стр. 8.

<sup>3</sup> Пре 1772. Пољска је обухватала простор између Руског царства (од ког ју је делио Дњепар на југоистоку и ушће Двине на северу), Пруске (коју је она окруживала са три стране), Балтичког мора, Помераније, Бранденбурга, Шлезије, Мађарске и Отоманске империје (од које ју је делио Дњепар у свом средњем току); у њен састав су улазиле Велика Пољска, Мала Пољска, Црвена Русија и Литванија, свака са већим или мањим бројем војводства.

рајчена. (Вид. Карту поделâ Пољске.) Раздељени, територија и народ Пољске нашли су се под руском, пруском и аустријском анексијом.<sup>4</sup>

Као основно, остаје питање: Зашто је до тога дошло и да ли је морало доћи?

Да би се одговорило на њ, треба утврдити шта се тада и у нешто ближеј прошлости дешавало у Пољској и суседним државама.

*Пољско-литванска унија* – савез Пољске са Великим Литванским Књажеством – везана је за 1385. годину као свој почетак и затим је неколико пута потврђивана и мењана, да би коначно била створена 1569, на основу споразума закљученог у Лублину: отад је Литванија сједињена с Пољском у заједничку државу – Републику (*Rzeczpospolita Obojga Narodów*), на принципу једнакости, са задржавањем посебних, иако истих, централних установа, благајне, војске и судског система, али са заједничким краљем и сејмом.

*Сејм* је највиши законодавни орган у Пољској још од XV века, који од краја тог века постаје дводоман; касније и данас, сејм је један од домова парламента (поред сената).

За разлику од сејма, *сејмик* (мали сејм, локална скупштина) у истој земљи био је, и дуго остао, територијална организација племићког сталежа у границама војводства или области, која је имала велика овлашћења (као најважније, доносила је законодавне одлуке). Зависно од циља у ком је био организован, сејмик је различито и називан (примера ради, *генерални сејмик* је био сејмик сваке провинције, као Велике Пољске, Мале Пољске и др., на ком су се окупљали посланици и сенатори ради утврђивања заједничких ставова које ће потом износити на сејму).<sup>5</sup>

4 При првој деоби Русија је добила 92.000 км<sup>2</sup> и 1.300.000 душа, Аустрија – 83.000 км<sup>2</sup> и 2.650.000 душа, Пруска – 36.000 км<sup>2</sup> и 580.000 душа; при другој деоби Русија је добила 250.000 км<sup>2</sup> и 3.000.000 душа, Пруска – 51.000 км<sup>2</sup> и 1.000.000 душа (Аустрија у овој деоби није учествовала); при трећој деоби Русија је добила 120.000 км<sup>2</sup> и 1.200.000 душа, Пруска – 48.000 км<sup>2</sup> и 1.000.000 душа, Аустрија – 47.000 км<sup>2</sup> и 500.000 душа [подаци узети из књиге W. Kurkiewicz, A. Tatomir, W. Żéurawski, *Tysiąc lat dziejów Polski*, LSW 1962, стр. 154, 158, 161–162; нешто друкчије податке у односу на територију коју је у другој и трећој подели Пољске добила Пруска (око 58.000, одн. 55.000 км<sup>2</sup> пружа *Encyklopedia powszechna PWN*, 4, Warszawa 1976, стр. 66 (одредница *Rozbiory Polski*) и *Dzieje Polski* pod. red. J. Topolskiego, PWN, Warszawa 1976, стр. 391, у погледу територије коју је у другој подели добила Пруска (57.100 км<sup>2</sup>)].

5 Крајем осамдесетих година овог века, приликом промене политичког система у Пољској, општине са територије војводства формирале су заједничку репрезентацију – Мали самоуправни сејм (*Sejmik samorządowy*). О овом сејмику и избору делегата у њега, вид. Т. Подгорац, „Изборни систем у Пољској“, у књизи *Избори у условима вишестраначког система*, Београд 1990, стр. 90.

Поред тога што су у сејм улазили првенствено богати племићи и аристократе, који се нису интересовали за потребе других друштвених слојева и државе као целине, његов рад (а и рад сејмика) у периоду који испитујемо, отежавао је, тачније, у потпуности поништавао (још 1652. године уведен) *liberum veto* (слободан вето, слободна забрана): законско право сваког члана сејма да, гласајући против, осујети доношење неке одлуке. Довољно је било да само један од њих кратко узвикне: *Nie pozwalam* (Не дозвољавам) и да се предлог повуче, чак и кад су сви остали гласали за њ. Дакле, без једногласности свих ниједан закон није могао бити донет. У том случају сејм је прекидао рад и разилазио се. Нема никакве сумње у то да је установа слободног вета у пољском парламенту наносила велику штету друштву и Републици.

Многи од пољских сејмова били су организовани у форми конфедерација (тако и онај на ком је 3. маја 1791. донет Устав).

Реч *конфедерација* (лат. *confederatio*) нема само оно значење на које смо обично навикли – облик сложене државе (савез државâ, за разлику од савезне државе, федерације) – него представља и свако друго удруживање или повезивање у савез ради остваривања овог или оног циља. О томе нам управо сведочи стара Пољска.

Према пољском искуству, конфедерације су и савези за изнуђивање уступака од државне власти. У Пољској су се у XIII веку појавиле конфедерације градова, племићке конфедерације половином XIV века, а војне конфедерације су склапане у XVII–XVIII веку. Реч је о савезима делова друштва, створеним у ванредним околностима, мимо и против постојећих законских прописа: организовали су сами себе, као што су и маршала (председника) сами себи бирали. Конфедерације су сматране бунтовима и метежима ако их краљ не признаје, и све док их не буде признао. Сејмска конфедерација је значила да су посланички и сенаторски дом радили заједно, што је свакако убрзавало ток решавања ствари, спровођење у живот одређеног политичког плана, да је *liberum veto* укинут и да рад сејма није могао бити прекинут.

Поред конфедерација које су Пољској доносиле добро, било је знатно више оних које су јој наносиле много зла.

Радомска конфедерација 1767. – племићки савез, настао под утицајем Н. Репнина, руског амбасадора у Пољској и противника реформи у овој земљи, између осталог и формално, у циљу одбране привилегија католика – био је одговор на Слуцку и Торуњску конфедерацију (такође, обе из 1767. године), које су браниле слободу вероисповести и политичка права припадника других вера.

По споразуму закљученом између Русије и Пољске 1768. године, Русија се била обавезала да штити постојећи поредак власти у Пољској (тзв. *гаранцијски систем*).

У вези с тим треба поменути Барску конфедерацију 1768–1772. – војни племићки савез за одбрану вере и слободе и против заштите Пољске од стране Русије (борба у већем делу земље с руском и делимично с краљевском војском имала је карактер грађанског рата и завршила се поразом конфедерата).

Деобни сејмови (сејмови за ратификацију поделâ Пољске) организовани су као конфедерације. Варшавски сејм 1773–1775. овде мора бити поменут и због тога што је на њему установљен Стални савет (Rada Nieustajaca) – највиша владавинско-управна власт у Републици од 1775. до 1789. и од 1793. до 1795 – састављен од краља и 36 личности, 18 посланика и 18 сенатора (углавном пријатеља руске царице Катарине II) и подељен на пет департмана: страних интереса, полиције, тј. унутрашњих послова, војни, правде и државне благајне, тј. финансија. Настао под притиском Русије, овај орган је ограничио права краља и био под утицајем магната и руског амбасадора (О. М. Стакелберг је имао више утицаја на њ него сâм краљ). Ликвидиран је 1789. од стране Четворогодишњег или Великог сејма и поново враћен 1793, при другој подели Пољске. Узгред буди речено, на истом сејму на ком је установљен Стални савет, образована је и Комисија Народне едукације.

Четворогодишњи или Велики сејм 1788–1792, организован у Варшави као конфедерација, окупио је неформалну групу делатника (патриотска странка, у смислу табора за промене), која је тежила спровођењу политичких, друштвених, економских и војних реформи у циљу одбране и јачања угрожене независности земље, одн. враћања земљи државне суверености. Главни поборници промена и вође били су: Х. Колонтај, С. Малаховски, С. Пјатоли, И. Потоцки, У. Њемцевич, краљ Станислав Август Поњатовски, а маршали Сејма – поменути Малаховски у име Круне и К. Н. Сапиеха у име Литваније.

Желећи потпуно осамостаљивање од држава које су учествовале у првој подели Пољске, овај сејм је донео низ веома значајних одлука:

1. Најпре је донета одлука о повећању армије на 100.000 војника и образована је Војна комисија, у свему зависна од сејма; да би се ово спровело, племству и свештенству се уводи порез.

2. Прихвата се Закон о сејмцима (24. марта 1791) који регулише њихову организацију и надлежност; из сејмика се искључује племство-непоседници (како би се на пољском рекло – *gołqota*).

3. Доноси се закон о градовима (18. априла 1791), под називом *Наши слободни краљевски градови у државама Републике*, који постаје саставни део Трећемајског устава. По слову овог закона грађанима се гарантује лична неприкосновеност, право стицања и наслеђивања земљишних добара, доступност виших духовних и световних положаја, као и официрских чинова, широка самоуправа, право представљања у сејму.

4. Венац Четворогодишњег или Великог сејма који његово дело посебно краси, представља усвајање Устава (3. маја 1791), по чему је он и назван *Устав* или *Конституција од 3. маја 1791*.

5. После тога је формирана Скупштина пријатеља Трећемајског устава ради одбране већ усвојених и спровођење даљих реформи (између осталог, и економских).

## MATERIA CONSTITUTIONIS ТРЕЋЕМАЈСКОГ УСТАВА

Устав од 3. маја 1791. јесте устав у материјалном смислу јер се односи на организацију највиших органа државне власти или, ако се хоће друкчије одредити, регулише права и обавезе правних субјеката и поделу власти између законодавства, управе и судства у Пољској, којој је, после одузимања неких њених територија од три моћне суседне силе (I подела), претила опасност да нестане, што ће јој се ускоро и десити.

Оно што се назива *materia constitutionis*, распоређено је у 11 одељака, и то:

Преамбула

- I. Владајућа религија,
- II. Племићи земљопоседници,
- III. Градови и њихови грађани,
- IV. Сељаци, земљорадници,
- V. Владавина, или утврђивање јавних власти,
- VI. Сејм, или законодавна власт,
- VII. Краљ, или извршна власт,
- VIII. Судска власт,
- IX. Намесништво,
- X. Едукација (васпитање) краљеве деце,
- XI. Народна оружана сила.

Будући да је овај напис праћен и нашим преводом Трећемајског устава, нема потребе улазити у његове детаље – детаљи су дати у решењима за свако од наведених питања. Ипак, телеграф-

ски, а ради подстицања на читање уставног текста, о уставној материји наводимо следеће: католичка религија је владајућа, али се гарантује слобода и другим вероисповестима; племство задржава своје раније привилегије, а краљевским градовима и њиховим грађанима се, као што смо видели, гарантују одређена права; споразуми, одн. уговори између земљопоседника и сељака не могу се самовољно мењати; законодавну власт у држави врши Сејм, састављен од Посланичког дома и Сената (одлучује се већином гласова, укидају се *liberum veto*, конфедерације сваке врсте и конфедерацијски сејмови, као противни духу овог устава и „који руше власт и уништавају друштво“); уместо за земљу понижавајућег и чак увредљивог Сталног савета, управну (извршну) власт врши краљ са Стражом као чуваром законâ (краљевски трон је наследан), а судску власт – разне врсте судова.<sup>6</sup>

Нећемо наводити ни пољску демократску мисао изражену у овом уставу – за читаоца преведеног уставног текста она је очигледна (изражена и у преамбули, и у одељку о слободним краљевским градовима и њиховим грађанима, и у одељку о сељацима земљорадницима, и у одељку о владавини или утврђивању јавних власти, и у одељку о краљу и извршној власти, и у одељку о судској власти, и у одељку о народној оружаном сили).<sup>7</sup>

За доношење овог устава, као усталом и других одлука, искоришћен је за Пољску релативно повољан тренутак у међународним односима: заузетост Русије у рату са Турском, од ког је Аустрија била одступила, као и разилажење Русије са Пруском омогућили су Четворогодишњем или Великом сејму да приступи слободним заседањима – да одбаци руску гаранцију постојећег система власти у Пољској и донесе наведене слободне одлуке. Било је сасвим јасно да, у првом реду, треба изменити систем власти пре нове буре која је била на видику, пре него што непријатељи Пољске, дотад заузети ратом са Турском и међусобно посвађани, не закључе мир и помире се на рачун Пољске (што ће се ускоро и десити у II подели).

Мотиви и циљеви Трећемајског устава апострофирани су у његовој преамбули. Зато ћемо је и навести дословце, бар њен највећи део: „Признајући да судбина свих нас једино зависи од

---

6 О материји Трећемајског устава, на посредан начин – без читања његовог дословног текста, најбоље се може сазнати, колико ми је познато, из књиге А. Ајненкиела – А. Ajnenkiel, *Polskie konstytucje*, WP, Warszawa 1982, стр. 63–77. Добар познавалац пољског уставног права, овај аутор у свом коментару пружа више но што то за обичног читаоца произлази из текста Устава.

7 Видети: „Polska myśl demokratyczna w ciągu wieków“, *Antologia*, LSW, Warszawa 1986, стр. 80–81.

С друштвене тачке гледишта, Трећемајски устав није био демократски истиче – М. Handelsman, *Constitution polonaise du 3 mai 1791 et l'opinion française*, Paris 1910, стр. 8: „Au point du vue social, la Constitution polonaise n'était pas democratique; c'était une constitution des classes...”

установљења и савршенства Народног устава, а на основу искуства увидевши давнашње недостатке наше владавине, и желећи да искористимо време у ком се Европа налази и повољан тренутак који нас је вратио нама самима, слободни од срамних диктата стране принуде, ценећи више од живота и личне среће политичку егзистенцију, спољашњу независност и унутрашњу слободу народа чија је судбина стављена у наше руке, желећи такође да заслужимо благослов и захвалност садашњих и будућих генерација, упркос препрекама које нас могу суочити са мукама, ради општег добра, успостављања слободе, очувања наше отаџбине и њених граница, с највећом чврстином духа доносимо овај устав...“ Заиста, лепо, јасно и прецизно речено, иако у једној јединој (предугачкој) реченици, тако да не треба лупати главу о намерама уставотвораца.

## ТАРГОВИЧКА КОНФЕДЕРАЦИЈА, ОБАРАЊЕ УСТАВА И II ПОДЕЛА

Ако је као узрок I поделе Пољске навођен, и од стране самих деобничара, потпун распад државе и раздор међу супротстављеним таборима који је довео до анархије, II подела је била оштра реакција на покушај ослобађања Пољске од туђег утицаја, повећања армије на 100.000 војника (до ког, ипак, у том међувремену није ни дошло), и спровођења унутрашњих реформи, посебно Трећемајског устава. Суседне државе нису допуштале јачање пољске државе; посебно се Русија бојала да Пољска на овај начин не поврати свој ранији утицај у међународним односима.

Осмог јануара 1792. Русија је закључила уговор о миру са Турском. Четрнаестог маја официјелно је проглашена Тарговичка конфедерација (створена у Петербургу 27. априла од магната противника реформи Четворогодишњег или Великог сејма, који су били одани руској царици Катарини II). Циљ ове конфедерације је био укидање Трећемајског устава и враћање Пољске на ранији систем под гаранцијом Русије. Главне њене вође били су: Ксавер Браницки, Шченсни Потоцки и Северин Жевуски, који су и затражили оружану помоћ од Катарине II. Већ 18. маја, руска војска је прешла границе Пољске. Започео је рат са Русијом, а и грађански рат између поборника извршених реформи и присталица Тарговичке конфедерације. Пољаци и Литванци су пружили снажан отпор Русима, али нису могли одолети најезди знатно бројније војске (однос је био: 68.000 према 45.000 војника у корист Руса).

Четрнаестог јула Стража закона се изјаснила већином гласова (такође и Х. Колонтај) за приступање краља Тарговичкој конфедерацији. Бојећи се да не изгуби народ, краљ је издао проглас о престанку ратних дејстава.

Почетком 1793. (23. јануара) закључен је руско-пруски деобни уговор (II подела Пољске). Ванредни сејм у Гродну (21. јун–23. новембар 1793), последњи сејм I пољске републике, одн. конфедерација толико погубна за њу, потврђује II поделу Пољске и враћа у владавински систем Пољске, која је у односу на I поделу још мања, установе које је Трећемајски устав био укинуо. Тзв. кардинална права племства остају неокрњена, ако им нису придодата и нова.

### УСТАНАК ПОД ВОЂСТВОМ ТАДЕУША КОШЋУШКА И III ПОДЕЛА ПОЉСКЕ

Друга подела Пољске изазвала је експлозију гнева и негодовања у читавој земљи. Почео је да се припрема народни устанак у име целине државе и слободе народа, који се и разбуктао 1794. под вођством Тадеуша Кошћушка, који је десетак година раније, као генерал, учествовао у рату за независност САД (1776–1883).

Остало је забележено: „А када је Кошћушко устао у одбрану Устава и Пољске, поред племства сељак ју је косом бранио храбро и имовину није жалио и крв је добровољно лио на пољу заједничке борбе. Показало се да је такође вршено дело зближавања тих двају слојева: племства и сељака, као што је вршено братимљење грађана и витештва, када је, дакле, округли непријатељ уништио свето дело...“<sup>8</sup>

Устанак Т. Кошћушка и други народни, револуционарни устанички покрети убрзо су били угушени. Одсудни ударац Пољацима је задао Александар Суворов у предграђу Варшаве – Праги: јуриш са 30.000 војника довео је до страшног крвопролића – општи губитак Пољака (рањени, убијени и подављени у Висли) достигао је број од 23.000 људи (руска војска је изгубила 2.500).<sup>9</sup>

8 L. Finkel, *O Konstytucji 3 maja w setna rocznicę jej nadania*, Lwów 1891, стр. 123.

9 Наведено према *Рассказы по русской истории*. Общедоступная хрестоматия с рисунками. Составленная кружком преподавателей под редакцией С. П. Мельгунова и В. А. Петрушевского. Издание 3-е просмотренное. Москва 1915, стр. 387. На истом месту читамо: „После заузимања Праге Пољаци су решили да предају Варшаву без боја, и Суворов је предложио најумереније услове предаје. Изјутра, 29. октобра, руска војска је свечано ушла у Варшаву. Суворов, дочекан од власти града, узео је дате му кључеве од престонице Пољске, пољубио их и, подигавши према небу, гласно рекао: 'Благодарим Теби, Свемогући, што ја нисам морао да купим ове кључеве тако скупо, као...' При том је он погледао на Прагу и заплакао. Кроз месец дана Суворову је била подарена од града златна емајлирана табакера с натписом: 'Варшава свом избавиоцу'. – Разумним мерама, мирољубивошћу и хуманошћу Суворова мир у Пољској је брзо био успостављен.“

Наведене речи су миле и драге победницима, не верујем и пораженима, чак и савременим и будућим поколењима; ма како биле горке за Пољаке, оне сведоче о колебању пољског краља, а у одсудним тренуцима (после Тарговичке конфедерације и после овог пораза) о његовом повратку савезу са Русијом.

За гушење овог устанка, свакако и за заслуге у руско-турском рату (1787–1792), Катарина II је А. Суворова унапредила у чин фелдмаршала. Т. Кошћушко је био одведен у затвор у Петербургу; од 1796. је у емиграцији (узгред буди речено, одбио је сарадњу с Наполеоном I).

Овакав развој ситуације ускоро је довео до треће и последње поделе Пољске, чиме је она, и дефинитивно, престала да постоји као самостална држава. Једна држава је брисана са мапе Европе, али су зато на њен рачун знатно оснажене друге три, ионако у то време веома моћне државе.

После III поделе Пољске, Станислав Август Поњатовски је као последњи пољски краљ абдицирао. Судбина је хтела да умре у Петербургу, две године после руске царице (она 1796, а он 1798), колико је отприлике и био млађи од ње (она је рођена 1729, а он 1732).<sup>10</sup>

<sup>10</sup> Не улазећи у детаљно оцртавање њихових ликова, рећи ћемо само реч-две о томе.

*Станислав Август Поњатовски*, пољски краљ од 1764. до 1795. био је свестрано образован човек, са великим знањем и веома речит – имао је јасну мисао у глави и јасно је изражавао; полиглота, много је видео и умео; имао је добро срце, а слаб карактер; у критичним тренуцима за своју државу, подлегао руској сили (ипак, тешко се може рећи да је био присталица савеза са Русијом, будући да је с њом ратовао...); нико не може порећи да је био инспиратор и мецена пољске културе, као и модернизације земље.

*Катарина II*, руска царица од 1762, кнегиња Anhalt-Zerbst, жена Петра III, била је права кокета, охoola и лукава, али непоколебљиве воље, што је за једног државника веома важно; владала је прагматично и апсолутистички (угушила је у историји Русије највећи сељачки устанак под вођством Ј. Пугачова 1773–1775, који је после пораза ухапшен и погубљен, док се према сељацима-учесницима устанка веома сурово поступало – тучени су корбачем, а многима су били одсечени носеви и уши у знак сталног сећања на њихов злочиначки преступ према држави); од Турске је освојила Азовско море и Крим; као што смо показали, мешала се у унутрашње ствари Пољске и учествовала у свим њеним поделама, анектирајући тако велики део територије са становништвом, путовала је по Русији да би ефикасније управљала; неке њене замисли – у погледу преображаја друштвеног живота у Русији (познато је њено *Учудиство*, на рус. *Наказ*, у коме је била изложила принципе засноване на француској либералној филозофији, од којих треба позапити у писању закона – с тим принципима се нису могле помирити противуречне жеље руских слојева) и у погледу спољне политике (савез Русије, Пруске, Пољске, Енглеске и других северних држава, под називом Северни акорд, који би се супротставио француско-аустријском савезу и тзв. Грчки пројект, по коме би се уместо Турске установило Грчко царство под управом Русије) – нису се оствариле (детаљније о Упутству, Северном акорду и Грчком пројекту, вид. С. Платонов, *Лекции по русской истории*, С. Петербург 1909, стр. 586 и сл., 610–611); без обзира на личне грешке и слабости, она је оставила дубок траг у руској култури. Живећи раскошним животом, мек и разнежен, какав је био, Станислав Август Поњатовски дозволио је себи – прочитали смо на једном месту (Л. Финкел, *op. cit.*, стр. 55) – да га још као младог (док је био посланик у Петербургу) омами Катарина, „која га је увукла у своју мрежу“. Ако се овом метафором хтелo рећи да су били у интимној вези, онда је тачније рећи, играјући се пољским речима *sidło* pl. a. *sidła* (мрежа, клопка, замка) и *siodło* (седло), да је он био у њеном седлу, али и она на његовом (и узајамно омамљени). Да ли је она, при том, имала у виду и интересе своје државе?

## УЗРОЦИ НАЈТРАГИЧНИЈИХ ДОГАЂАЈА У ИСТОРИЈИ ПОЉСКЕ

После досадашњег излагања могло би се одређеније одговорити на већ постављено питање: Зашто је дошло до поделâ Пољске и њеног нестанка као суверене државе? Ако је одговор на њ, бар донекле, садржан у досадашњем тексту рада, покушаћемо да о томе кажемо и нешто детаљније и систематичније, а ипак сажето.

Узроци најтрагичнијих догађаја у Пољској (поделе и чак губљење потпуне независности), као најважније питање њене за-вичајне историје, су следећи:

1. Завојевачке намере суседних држава које су своје супротне интересе изравнавале на рачун Пољске. Нико се није радовао поделама Пољске и њеном нестанку са европске сцене толико као оне. Њима радост – Републици, посебно њеном обичном човеку, јад и беда!

2. Постојећи недостаци у организацији власти, одн. слабости политичког и државноправног система (*liberum veto*, конфедерације, конфедерацијски сејмови, зависност посланика сејма од инструкција сејмика, недовољан број војника у сталној војсци и финансијске тешкоће у њеном издржавању и др.).

3. Привилеговано племство и његова разједињеност (то се испољило и при доношењу Трећемајског устава: једни су били против доношења било каквог устава; други – за решења дата у усвојеном уставу; трећи – за радикалнија решења). Монопол власти вишег племства је све више јачао; ситно племство је било незадовољно безграничном влашћу аристократије, да не говоримо о грађанству и сељаштву; градови су били неразвијени – индустрија и трговина су биле у застоју; властелинско право је све више јачало, а сељачко питање остајало нерешено. Магнатске латифундије су често називане државама. Назив држава у старој Пољској је, како смо видели, био замењен називом Република обадва народа, тј. Пољака и Литванаца. Пољски краљ, иначе по природи колебљиве воље, био је потпуно немоћан пред аристократијом, која га је бирала и ограничавала у његовим правима. У Пољској је владао неред још одраније; безмало трајна ратна дејства су доприносила да ионако тешка економска ситуација у овој земљи буде још гора.<sup>11</sup>

---

<sup>11</sup> Ево како ју је помињани Л. Финкел замишљао у смутно и тужно време после прве поделе: „Људи нису хтели да раде, иако је реч о најбољој земљи – црници; „господари седе од јутра до ноћи у крчми, једу, пију, свађају се... А у дому нема ни доброг плуга за рад, ни коња, ни волова“; слуге немају чиме да узору земљиште, у амбару нема ни зрна за сетву... (Л. Финкел, *op. cit.*, стр. 33–34).

4. Антагонизам између источне и западне цркве (православља и католичанства). Између становништва католичке и православне вероисповести постојала је нетрпељивост. Као што је истакнуто у историји Русије, ова земља је на то рачунала: док је на југу желела да постигне географски природне границе, дотле је у односу на Пољску желела да постигне етнографске границе, штитећи на тај начин православно становништво.<sup>12</sup>

5. Географски положај Пољске. Оно што се истицало за Србију на Балкану – исток на западу, и запад на истоку, врата запада ка истоку и *vice versa*, и брана турског надирања ка западу – важи *mutatis mutandis* и за Пољску у Средњој Европи: налазећи се на границама западне цивилизације, Пољска ју је ширила ка истоку и штитила од варварских народа истока. По мишљењу А. Левицког, отворене границе Пољске од истока и запада нису биле срећна околност.<sup>13</sup>

После свега што је речено, изгледа да Пољска и није могла избећи судбину која ју је снашла.

#### КОРИШЋЕНА ЛИТЕРАТУРА (наведена по хронолошком редоследу)

*Ustawa Rządowa. Prawo Uchwalone. Dnia 3. Maia, Roku 1791.* Warszawa, прво штампано издање.

*New constitution of the government of Poland... the third of may, 1791,* копија II издања на енглеском језику.

L. Finkel, *O Konstytucji 3 maja w setną rocznicę jej nadania*, Lwów 1891.

Э. Марешаль, *История девятнадцатого века (1789–1899 г.)*, С. Петербург 1904.

A Lewicki, *Zarys historii Polski*, Wydanie skrócone ósme, Kraków s. a.

С. Платонов, *Лекции по русской истории*, С. Петербург 1909.

J. Siemienski, *Konstytucja trzeciego maja 1791 r. jako wyraz polskiej kultury politycznej*, Zamość 1921.

W. Komarnicki, *Polskie prawo polityczne (Geneza i system)*, Warszawa 1922.

В. П. Потемкин (редактор), *Истѳорија гуѳломаѳије*, Београд.

---

<sup>12</sup> Видети: С. Платонов, *op. cit.*, стр. 609.

<sup>13</sup> Видети: А. Lewicki, *Zarys Historji Polski*, Wydanie skrócone ósme, Kraków, s. a., стр. 324–325.

- B. Leśnodorski, *Dzielo Sejmu Czteroletniego (1788–1792)*, Studium historyczno-prawne, Wrocław 1951.
- W. Kurkiewicz, A. Tatomir, W. Żurawski, *Tysiąc lat dziejów Polski*, LSW, 1962.
- R. W. Harris, *Absolutism and Enlightenment*, London 1964.
- F. L. Ford, *Europe 1780–1830*, Longman.
- Wielka encyklopedia powszechna PWN, Polska*, Przedruk hasła z 9 tomu, Warszawa 1967.
- A. Ajnenkiel, B. Leśnodorski, W. Rostocki, *Historia ustroju Polski (1764–1939)*, PWN, Warszawa 1970.
- Encyklopedia powszechna PWN*, Warszawa, 2/1974, 3/1975, 4/1976.
- J. Topolski (red.), *Dzieje Polski*, PWN, Warszawa 1976.
- Д. Р. Живојиновић, *Усјон Европје 1450–1789*, Матица српска.
- Konstytucja 3. maja 1791*, opracował J. Łojek, Lublin 1981.
- A. Ajnenkiel, *Polskie konstytucje*, Warszawa 1982.
- Konstytucja 3. maja 1791*, opracował J. Kowecki, Warszawa 1983.
- G. L. Seidler, *W nurcie Oświecenia*, Lublin 1984.
- J. Łojek, *Geneza i olalenie Konstytucji 3. maja*, Polityka zagraniczna Rzeczypospolitej 1787–1792, Lublin 1986.
- Polska myśl demokratyczna w ciągu wieków*, Antologia, LSW, Warszawa 1986.
- J. Bardach, B. Lesnodorski, M. Pietrzak, *Historia państwa i prawa polskiego*, Warszawa 1987.
- M. Kallas (red.), *Konstytucje Polski, Studia monograficzne z dziejów polskiego konstytucjonalizmu*, 1, PWN, Warszawa 1990.
- Constitution of May 3, 1791* (C. Kasperek), Internet 1995.
- J. Łojek, *Ku naprawie Rzeczypospolitej, Konstytucja 3 Maja*, Warszawa 1996.
- Nowy leksykon PWN*, Warszawa 1998.

## ПОЉСКИ УСТАВ ОД 3. МАЈА 1791. (ВЛАДАВИНСКИ ЗАКОН)

Предео проф. др Тодор И. Подгорац, упоређујући текстове:

*Ustawa Rządowa. Prawo uchwalone. Dnia 3. Maia, Roku 1791, Warszawa, s. a.* (вероватно прво штампано издање овог устава).

*New Constitution of the Government of Poland, Established by the Revolution, The third of May, 1791. The second edition* (без навођења преводиоца, места и године издања), који је Пољска секција Међународног удружења уставног права приложила округлом столу „Улога уставног права у превенцији инфлације и у побољшању квалитета закона“, Варшава, 18. новембар 1985.

Constitution of May 3, 1791. Internet, 1995. Предео са пољског на енглески језик Christopher Kasparek.

Дословни превод Трећемајског устава са пољског језика готово је немогућ; зато су нам добродошли наведени слободнији преводи овог устава на енглески језик.

Текст овог устава у оригиналу, на пољском језику, писан је у свечаној форми, са реченицама које се често завршавају глаголом (прво лице множине, инфинитив или који други облик). Пунктуација је његова слаба страна. Главни интерпункцијски знак је запета, и тамо где би се мисао пре могла јасније изразити тачком и запетом. Понеке реченице су веома дуге; понеки пут једном реченицом је изражен читав пасус. Ако је то и разумљиво за Преамбулу (због природе њене), тешко се такав језичко-стилски поступак може правдати и за друге пасусе Устава (истина, пасусе краће садржине). Синтаксички обрти у тексту, ред речи у реченици и ред зависних реченица у сложеној реченици нису својствени српском, а такође ни савременом пољском језику.

Архаичност језика и стила пољског Устава од 3. маја 1791, иначе мисаоно веома богатог, свакако је један од разлога што овај уставноправни документ није био раније преведен на српски језик, иако се ових дана навршило 210 година од његовог доношења (друга два разлога су краткоћа трајања овог устава и наша леност у превођењу правне књижевности уопште).

Придев *rządowa* у називу овог устава изведен је од именице *rząd* (на енгл. *government*, на франц. *gouvernement*), која је у оно време значила *ustrój* (систем, уређење, организација). *Ustawa Rządowa* је био закон о организацији власти, управљању, владавини. Чинило нам се да је тај назив најбоље било превести речима

Владавински закон. Без сумње, то је био основни закон (*lex fundamentalis*) ондашње Републике Пољске, први савремени устав у Европи, други у свету, после америчког (1787), који регулише основна питања, карактеристична за један такав општи правни акт (углавном, сфера слободâ, правâ и обавезâ држављана и сфера поделе власти).

Иако је од доношења овог устава прошло више од 200 година, његов превод на српски језик је пред нама, и то први пут!

## ПРЕАМБУЛА

Признајући да судбина свих нас једино зависи од установљења и савршенства Народног устава, а на основу искуства увидевши давнашње недостатке наше владавине, и желећи да искористимо време у ком се Европа налази и повољан тренутак који нас је вратио нама самима, слободни од срамних диктата стране принуде, ценећи више од живота и личне среће политичку егзистенцију, спољашњу независност и унутрашњу слободу народа чија судбина је стављена у наше руке, желећи такође да заслужимо благослов и захвалност садашњих и будућих генерација, упркос препрекама које нас могу суочити са мукама, ради општег добра, успостављања слободе, очувања наше отаџбине и њених граница, с највећом чврстином духа доносимо овај устав и проглашавамо га потпуно светим и неповредивим све док народ, у законом прописано време, својом изричитом вољом не призна потребу да га мења у било ком његовом делу. Будући закони садашњег Сејма морају у свему бити сагласни овом уставу.

### I

## ВЛАДАЈУЋА РЕЛИГИЈА

Света римокатоличка вера, са свим њеним привилегијама и имунитетима, проглашава се владајућом националном религијом. Прелазак из владајуће вере у било коју другу вероисповест забрањује се под претњом апостазије. С обзиром да нам та иста света вера налаже да волимо своје ближње, дугујемо свим људима, било које вероисповести, мир у исповедању њихове вере и државну заштиту, те стога гарантујемо слободу свих обреда и религија у пољским земљама сагласно земаљским законима.

### II

## ПЛЕМИЋИ ВЕЛЕПОСЕДНИЦИ

Поштујући сећање на наше претке као утемељиваче слободне владавине, племићком сталежу најсвечаније обезбеђујемо сва права, слободе и привилегије првенства у приватном и јавном животу, а нарочито потврђујемо, осигуравамо и признајемо као

неповредива права, статуте и привилегије праведно и законски одобрене овом сталежу од стране Казимира Великог, Луја Мађарског, Владислава Јагјела и његовог брата Витолда, Великог Кнеза Литваније, као и Владислава и Казимира Јагјелонаца, Јана Алберта, браће Александра и Зигмунда I и Зигмунда Августа, последњег од јагјелонске лозе. Потврђујемо да је достојанство племићког сталежа у Пољској једнако било ком степену племства, које се ма где користи. Признајемо да је целокупно племство једнако међу собом, не само у тражењу и вршењу служби отаџбини које доносе част, славу или корист, већ и у једнаком уживању привилегија и прерогатива који припадају племићком сталежу. Изнад свега, желимо да сачувамо, што и чинимо, светим и неприкосновеним права личне сигурности, личне слободе и својине на земљи и покретним стварима, као што је то одувек и било; најсвечаније потврђујемо да нећемо допустити било какву промену или изузетак у Закону на штету било чије својине, и да највиша народна власт и од ње установљена влада неће истицати било какав захтев према имовини било ког грађанина, делимично или у целини под изговором *iurium regalium* (краљевских права) или било којим другим изговором. Стога поштујемо, обезбеђујемо и потврђујемо личну сигурност и сваку својину било коме да по праву припада, као истинску спону друштва, као зеницу грађанске слободе и желимо да оне заувек остану поштоване, осигуране и неповредиве.

Истичемо племство као најистакнутијег браниоца слободе и овог устава. На основу врлине, грађанства и части сваког племића, дубоко поштујући његову светост и очување њене трајности, тражимо да буде једини бранилац отаџбине и наших слобода.

### III ГРАДОВИ И ЊИХОВИ ГРАЂАНИ

Желимо да у потпуности очувамо и прогласимо делом садашњег Устава закон који је садашњи Сејм усвојио под насловом Наши слободни краљевски градови у државама Републике као закон који обезбеђује нову, истинску и ефикасну снагу слободном пољском племству ради обезбеђења његових слобода и целовитости наше заједничке отаџбине.

### IV СЕЉАЦИ, ЗЕМЉОРАДНИЦИ

Како са становишта правде, хуманизма и хришћанске дужности, тако и са становишта нашег правилно схваћеног интереса стављамо под заштиту закона и земаљске власти земљораднике

под чијом руком тече најобилнији извор државног богатства, који су најбројније становништво у народу и најхрабрија снага земље, и одлучујемо да од сада било које слободе, задужења или споразуми аутентично закључени између племића и сељака са њихових поседа, без обзира да ли су те слободе, задужења и споразуми сачињени са групама или са појединачним житељима села, представљају узajамну обавезу, у сагласности са правим смислом услова и одредби садржаних у таквим задужењима и споразумима, и подлежу заштити земаљске власти. Такви споразуми и обавезе које из њих проистичу, слободно прихваћени од стране земљопоседника, обавезиваће не само њега већ и његове наследнике или стицаоце права тако да никад неће моћи да их самовољно мењају. Заузврат, сељаци са било ког поседа, неће моћи одустати од слободно закључених споразума, прихваћених задужења или обавеза повезаних са њима, осим на начин и под условима предвиђеним у одредбама поменутих споразума, који ће их, било да су они закључени на неодређено или на одређено време, стриктно обавезивати.

Тако гарантујући велепоседницима све користи које им припадају од сељака, и желећи да што је могуће ефикасније охрабримо повећање становништва, проглашавамо потпуну слободу свим лицима како тек досељеним, тако и онима који, претходно напустивши земљу, сада желе да се врате на родну грудну, у тој мери да је свако лице, без обзира одакле је дошло или се враћа у државе Републике, чим ступи на пољско тле, потпуно слободно да обавља своју делатност, како и где хоће, слободно је да закључује споразуме о настањивању, заради или закупу, на начин и у време како се договори, слободно је да се настани у граду или селу, као и да се трајно насели у Пољској или да се врати у било коју земљу у коју жели, претходно испунивши своје добровољно преузете обавезе.

## V

### ВЛАДАВИНА, ИЛИ ОДРЕЂИВАЊЕ ЈАВНИХ ВЛАСТИ

Сва власт у људском друштву произлази из воље народа. Стога, да би целовитост државџа, грађанска слобода и друштвени поредак заувек остали у једнакој равнотежи, влада пољског народа је дужна да обухвати три власти, што ће по вољи овог закона увек и чинити, то јест, законодавну власт, која припада сталежима окупљеним у скупштину, највишу извршну власт коју врши краљ и стража, и судску власт поверену постојећим или будућим судовима.

## VI

### СЕЈМ, ИЛИ ЗАКОНОДАВНА ВЛАСТ

Сејм или скупштина сталежа има два дома: посланички дом и дом сенатора коме председава краљ.

Посланички дом као одраз и средиште народног суверенитета сматра се законодавним храмом. Стога се сви нацрти законâ имају најпре разматрати у посланичком дому.

1. Најпре се разматрају општи закони, тј. уставни, грађански, кривични или онај којим се установљавају стални порези ако њихове предлоге трон упути на расправу војводствима, земљама и окрузима и који се у виду инструкција подносе дому.

2. Предлози трона се непосредно упућују посланичком дому и имају приоритет у процедури у погледу одлука сејма о повременим давањима, валутном курсу, расписивању јавног дуга, давању племићких титула и осталих пратећих повластица, одлучивању о редовним или ванредним јавним расходима, рату, миру, коначној ратификацији споразума о савезу или трговини, свим дипломатским актима и споразумима који се тичу народног закона, потврђивању извршних магистратура и сличним питањима која се односе на основне народне потребе.

Дом сенатора чине бискупи, војводе, кастелани и свештеници и председава му краљ који има право сопственог гласа и решава питање паритета (једнаке поделе гласова) лично или упућивањем своје одлуке дому и надлежан је: 1. Да законом предвиђеном већином гласова усвоји сваки закон који је прошао формалну процедуру у посланичком дому и који је одмах упућен сенату, или да га врати на даље разматрање народу; усвајање потврђује снагу и светост закона; враћање на даље разматрање суспендује закон до наредног сејма; ако закон буде поново усвојен у посланичком дому сенат га мора прихватити. 2. Да сваку одлуку сејма у претходно набројаним питањима, коју је посланички дом дужан да одмах упути сенату, решава заједно с посланичким домом већином гласова, а та законом предвиђена заједничка већина оба дома сматра се одлуком и вољом сталежа.

Истичемо да сенатори и свештеници немају *votum decisivum* (одлучујући глас) у сејму у питањима која се тичу вршења њихове службе у стражи или комисији, и тада имају право да само дају објашњење на захтев сејма.

Ови редовни законодавни сејмови постоје непрекидно и могу се увек сазвати, обнављајући се сваке две године. Трајање сваког заседања одређује се законом о сејмовима. Сејмови сазвани у хитним случајевима одлучују само о питањима због којих су сазвани, или о околностима које су из њих произишле после почетка заседања.

Ниједан закон не може бити укинут на редовном заседању сејма на коме је усвојен. Број лица која чине пун састав сејма у оба дома одређује се нижим законом.

Свечано потврђујемо да закон о сејмицима, усвојен на овом сејму, представља најбитнију основу грађанске слободе.

С обзиром да законодавство не може бити вршено од свих, већ народ за то користи као заступнике своје слободно изабране представнике или посланике, одређујемо да се у законодавству и општим потребама народа, посланици изабрани у сејмике сматрају према овом уставу представницима читавог народа, као чувари општег поверења.

О свим питањима се одлучује већином гласова; стога заувек укидамо *liberum veto*, конфедерације било које врсте и конфедерацијске сејмове као супротне духу овог устава, подривајуће за власт и деструктивне за друштво.

Желећи да спречимо насилне и честе промене народног устава, с једне стране, а имајући у виду потребу усавршавања истог према искуству његовог дејства на јавни просперитет, с друге стране, одређујемо да се измене и допуне устава врше сваких двадесет пет година, при чему је такав уставотворни сејм ванредан сагласно одредбама посебног закона.

## VII КРАЉ, ИЛИ ИЗВРШНА ВЛАСТ

Ниједна владавина, ма како савршена била, не може постојати без јаке извршне власти. Срећа народа зависи не само од праведних закона већ и од дејства њихове примене. Искуство нас је научило да је занемаривање овог битног дела владавине преплавило Пољску несрећама. Стога, обезбедивши слободном пољском народу право да себи доноси законе, врховни надзор над извршном влашћу и избор њихових магистратура, поверавамо краљу и његовом савету највишу власт у извршавању закона; овај савет се зове стража закона или надзорни савет.

Таква извршна власт је дужна да прати законе и да се стара о њиховој стриктној примени сходно њиховом значају, чак и јавном принудом, ако је то потребно. Сви ресори и магистратуре дужни су да се покоравају њеним наредбама. Ова власт има право да контролише непокорне магистратуре, као и да их кажњава због немарности у извршавању њихових дужности.

Извршна власт нема право да доноси или тумачи законе и да их намеће у било чије име, да расписује јавне дугове, да мења расподелу пореза установљену од сејма, да објави рат или да *definitive* (коначно) закључи мирни споразум или било који дипломатски акт. Једино је овлашћена да преговара са страним државама и да примењује привремене и текуће мере неопходне за безбедност и мир земље, о којима је дужна да обавести следеће заседање сејма.

Проглашавамо да је трон Пољске изборан у погледу породица и да ће такав остати заувек. Искусивши фаталне последице *interregnum*-а који периодично подрива владавину и желећи да заувек спречимо сваки страни утицај, као и да сваком грађанину обезбедимо савршен мир, одлучујемо да из разборитих мотива усвојимо да се пољски престо преноси правом наслеђа: стога одлучујемо и проглашавамо да ће по окончању нашег живота, сагласно Божјој вољи, садашњи електор саксонски владати Пољском. Династија будућих краљева Пољске почиње од Фридриха Августа, електора саксонског, чијим мушким потомцима припада право наслеђа трона. Најстарији син владајућег краља наслеђује свог оца; уколико садашњи електор саксонски нема мушког потомства, муж кога је он изабрао за своју ћерку (уз сагласност и одобрење Републике) отпочиње мушку линију наслеђивања пољског трона. Стога, проглашавамо Марију Августу Непомуцену, једину ћерку електора саксонског, принцезом Пољске. Међутим, народу остављамо право да изабере трон из било које куће или породице, после гашења постојеће.

После ступања на престо, сваки краљ полаже заклетву Богу и народу да ће поштовати овај устав и *роста conventa* састављена од садашњег електора саксонског и намењена трону а која ће га обавезивати као и она ранија.

Личност краља је света и неповредива. Пошто ниједан акт не произлази непосредно од њега, он не може ни на који начин бити одговоран народу. Он није апсолутан монарх већ отац и глава народа, и као таквог га проглашавају садашњи закон и устав. Његови приходи предвиђени у *роста conventa* и прерогативе својствене трону, одређене овим уставом, неће бити нарушавани.

Сви јавни акти, трибунали, судови, магистратуре, новац и печати носе краљево име. Краљ, коме припада сва моћ да чини добро, има *ius agratiandi* (право помиловања) осуђених на смрт, изузев у случајевима *in criminibus status* (злочина против државе). Краљ је врховни командант оружаних снага земље у рату и поставља војне команданте, с тим што они могу бити промењени слободном вољом народа. Он доноси указ о додели чинова официрима и поставља чиновнике у складу са законом, такође и бискупе, сенаторе и министре као прве чиновнике извршне власти.

Стражу закон или краљевски савет, придодат краљу ради надзора над интегритетом и применом закона, чине: 1. примас, као поглавар свештенства и председник комисије за образовање, кога мења први бискуп по рангу, при чему ниједан од њих нема право да потписује резолуције; 2. пет министара, и то: министар полиције, министар правде, министар *belli* (рата), министар финансија и министар спољних послова; 3. два секретара који воде протокол, један

за стражу, други за спољне послове, при чему ниједан од њих нема одлучујући глас.

После стицања пунолетства и полагања заклетве да ће поштовати устав, престолонаследник може присуствовати свим заседањима страже, али без права гласа.

Маршал сејма, који се бира на две године, такође има право да присуствује заседањима страже, без учествовања у њеном одлучивању, при чему једино може да сазове сејм у следећем случају: ако процени да је, због одређених хитних околности, сазивање сејма апсолутно неопходно, а краљ одбија да то учини; маршал сејма је тада обавезан да своје циркуларно писмо пошаље свим посланицима и сенаторима наводећи стварне мотиве сазивања. Ситуације које захтевају такво сазивање сејма су следеће: 1. Када постоји хитна потреба која се тиче закона о народима, а нарочито у случају рата у суседству; 2. У случају унутрашњих немира који прете да изазову револуцију у земљи или сукоб између магистратура; 3. У очигледној опасности од опште глади; 4. У случају осиромашења отаџбине због смрти краља или његове озбиљне болести.

Све резолуције страже се разматрају према наведеним правилима. Глас краља је одлучујући, пошто се саслуша мишљење сваког од чланова страже. Свака резолуција страже се издаје у краљево име и са његовим својеручним потписом, као и са потписом једног од министара који је члан страже; тако потписана, обавезује све извршне органе, изузев у случајевима изричито наведеним овим уставом. Уколико ниједан од министара не жели да потпише одлуку, краљ је обавезан да одступи од свог мишљења; у супротном, маршал сејма може захтевати сазивање сејма, а ако краљ то одбије, маршал лично шаље своје циркуларно писмо на већ описан начин.

Краљ има право да именује све ministre, као и да расподељује сваког од њих у одговарајуће одељење управе или у стражу. Мандат сваког министра у стражи траје две године и као и до сада подлеже слободној краљевој потврди. Министри који чине стражу не могу истовремено бити запослени у било којој другој комисији или органу.

Уколико двотрећинска већина, тајним гласањем, у оба дома сејма, захтева смену било ког министра у стражи или другом извршном органу, краљ је обавезан да одмах именује другог. Желећи да стража буде одговорна народу за своје поступке, одлучујемо да њени ministри, уколико буду оптужени пред сејмом (од стране специјалног одбора одређеног за испитивање њихових поступака) за било какво кршење важећег закона, носе личну и имовинску одговорност. Свака таква оптужба утврђена простом

већином гласова оба дома одмах се разматра пред сејмским судом, који доноси коначну пресуду и примерено кажњава оптуженог ако утврди његову кривицу; у супротном га часно ослобађа.

Ради формирања неопходне организације извршне власти, установљавамо посебне комисије, повезане са стражом, које су јој потчињене. Сејм бира чланове комисија који врше своју службу у законом предвиђеном периоду. То су комисије за 1. образовање, 2. полицију, 3. војску и 4. финансије.

Приликом вршења власти и испуњавања својих обавеза, свака од провинцијских комисија (комисија војводства), установљена овим сејмом, зависи и прима сва наређења од страже преко помених четири комисије.

## VIII СУДСКА ВЛАСТ

Судску власт не могу вршити ни законодавни органи, нити краљ, већ магистратуре установљене и изабране у ту сврху. Она мора постојати на локалном нивоу да би сваки грађанин знао где да тражи правду, као и да би сваки преступник могао осетити руку народне власти. Стога, установљавамо:

1. Првостепене судове за сваку провинцију (војводство), покрајину (земљу) и срез, чије судије бирају регионални сејмови. Првостепени судови су увек спремни да пруже правду свакоме коме је потребна. Против одлука ових судова може се изјавити жалба главном трибуналу провинције, који установљава и чије чланове бира регионални сејм (сејмик). Ови судови, како првостепени тако и последње судске инстанце, сматрају се земаљским судовима за племство и све земљопоседнике *in causis iuris et facti* (у правним и чињеничним питањима за све).

2. Посебне судове и надлежности одређујемо за слободне краљевске градове, сагласно истоименом закону донетом на овом сејму.

3. Свака провинција има посебан референдарски суд који је надлежан за слободне сељаке, као што је то био случај и према претходним законима.

4. Задржавамо дворске, асесорске, релационе и курландске судове.

5. Извршне комисије имају судове у питањима која припадају њиховој администрацији.

6. Поред грађанских и кривичних судова, постоји и врховни суд за све сталеже, који се зове сејмски суд, чији се чланови бирају приликом отварања сваког сејма. Овај суд је надлежан за злочине против народа и краља, или *crimina status* (злочин против државе).

На крају, истичемо да ће нови грађански и кривични законик написати лица одређена од стране сејма.

## IX НАМЕСНИШТВО

Стража врши и функцију намесништва, на чијем је челу краљица, а у њеном одсуству – примас. Намесништво се установљава само у три случаја: 1. док је краљ малолетан; 2. током неспособности проузроковане трајним душевним обољењем; 3. када је краљ заробљен у рату. Малолетство траје само до осамнаесте године; сејм проглашава неспособност проузроковану трајним душевним обољењем трочетвртинском већином гласова оба дома. У ова три случаја, примас Пољске круне одмах сазива сејм, а ако то не учини благовремено, маршал сејма упућује циркуларно писмо посланицима и сенаторима. Сејм одређује хијерархију министара у намесништву и овлашћује краљицу да преузме дужности краља. Када, у првом случају, краљ постане пунолетан, у другом кад оздрави, а у трећем кад се врати из заробљеништва, намесништво је дужно да му положи рачун за своја дела и да одговара народу за период вршења своје службе, како лично тако и имовински, на исти начин који је предвиђен за стражу на сваком редовном сејму.

## X ОБРАЗОВАЊЕ КРАЉЕВЕ ДЕЦЕ

Краљеви синови, уставом одређени за наследнике трона, представљају прве синове отаџбине и зато се брига о њиховом добром васпитању поверава народу, али без нарушавања родитељских права. Под владавином краља, краљ лично, заједно са стражом и надзорником образовања краљевих синова кога одређују сталежи, брине о њиховом образовању. Под владавином намесништва, поверава се намесништву поменутом надзорнику, образовање краљевих синова. У оба случаја, ради потврде од стране сејма, надзорник одређен од сталежа обавештава сваки редовни сејм о образовању и владању краљевих синова, да би у том образовању јединствена правила, рано и заувек усадила у душу будућих наследника трона религију и љубав према врлини, отаџбини, слободи и народном уставу.

## XI НАРОДНА ОРУЖАНА СИЛА

Народу припада дужност сопствене одбране од напада и очувања свог интегритета. Стога су сви грађани браниоци народног интегритета и слобода. Војска није ништа друго до одбрамбена сила која произлази из опште снаге народа. Народ дугује награду

и признање својој војсци, јер она себе посвећује искључиво народној одбрани. Војска је дужна да брани народне границе и општи мир, једном речју, да буде његов најјачи штит. Ради беспрекорног испуњавања овог судбинског задатка, војска мора увек остати потчињена извршној власти, сагласно одредбама закона, а заклиње се на верност народу и краљу и брани народни устав. Тако, народна војска може бити употребљена за општу одбрану земље, обезбеђење утврђења и граница или за заштиту закона ако се неко супротстави његовој примени.

Todor I. Podgorac \*

ON THE POLISH CONSTITUTION OF MAY 3, 1791  
(On the Occasion of the Translation of the Constitution into Serbian)

*Summary*

This article deals with the first modern European Constitution, an important political and legal document, representing one of the three crucial legal documents of the 18<sup>th</sup> century (next to the American Constitution, passed just four years before it, in 1787, and the Constitution of the revolutionary France, passed several months after it, in September of 1791.)

It considers in detail the international constellation and the internal circumstances in Poland at that time, the Constitution passed in May, 1791, and the causes of the divisions in Poland, certainly the most tragic developments in the history of this country.

The first ever translation of the Constitution into Serbian has been attached to this work.

Key words: *Polish-Lithuanian Union. – Liberum veto. – Confederation. – Four-year Polish Seim.*

Todor I. Podgorac \*\*

SUR LA CONSTITUTION POLONAISE DU 3 MAI 1791  
(A l'occasion de la traduction en serbe de cette Constitution)

*Résumé*

Il est ici question de la première constitution européenne moderne, document politico-juridique important, qui constitue une des trois oeuvres législatives capitales du XVIII<sup>ème</sup> siècle (avec la Constitution américaine

---

\* Dr Todor I. Podgorac. Ph.D., Full Professor of the Faculty of Law in Kragujevac.

\*\* Dr Todor I. Podgorac, Professeur de la Faculté de droit de l'Université de Kragujevac.

adoptée seulement quatre ans plus tôt – en 1787 et la Constitution de la France révolutionnaire, adoptée quelques mois plus tard – en septembre 1791).

Ce travail traite en détail du contexte international défavorable et des difficultés intérieures rencontrées à par la Pologne à cette époque, du contenu de la Constitution du 3 mai 1791 et des causes ayant amené les partages de la Pologne, événements sans aucun doute parmi les plus tragiques dans l'histoire de ce pays.

Ce travail est accompagné de la première traduction en serbe du texte de cette Constitution.

Mots-clés: *Union de la Pologne et de la Lituanie. – Liberum veto. – Confédération. – (Grande) diète de quatre ans*

Todor I. Podgorac \*

## POLNISCHE VERFASSUNG VOM 3. MAI 1791

### *Zusammenfassung*

In dieser Arbeit handelt es sich um die erste moderne europäische Verfassung, über ein bedeutendes politisch-rechtliches Dokument, das eines der drei epochalen gesetzgebenden Werke des 18. Jahrhunderts darstellt (neben der amerikanischen Verfassung, die nur vier Jahre vorher verabschiedet worden war – 1787, und der Verfassung des revolutionären Frankreichs, die einige Monate später verabschiedet wurde – im September 1791).

In der Arbeit werden eingehender die internationale Umgebung, die innenstaatlichen Auseinandersetzungen im damaligen Polen, die Materie der Verfassung vom 3. Mai 1791 sowie die Ursachen der inneren Aufteilung Polens behandelt, was sicherlich die tragischsten Geschehnisse in der Geschichte dieses Landes sind.

Als Anhang zu dieser Arbeit wird zum ersten Mal der ins Serbische übersetzte Wortlaut dieser Verfassung veröffentlicht.

Hauptwörter: *Die polnisch-litauische Union. – Liberum veto. – Die Konföderation. – Das vierjährige (große) Sejm.*

---

\* Dr. Todor I. Podgorac, Professor an der Juristischen Fakultät in Kragujevac.